

Ірина МЕЛЬНИЧУК,

доктор педагогічних наук, професор,
Тернопільський державний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського, м. Тернопіль

Іванна ГУМЕННА,

кандидат педагогічних наук,
Тернопільський державний медичний університет
імені І. Я. Горбачевського, м. Тернопіль

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті здійснено теоретичний аналіз етичних аспектів підготовки майбутніх лікарів до професійної діяльності. Встановлено, що формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів впливає на розвиток професіоналізму фахівця. Основою формування етичних поглядів фахівця є знання принципів, вимог і норм моралі та їх специфічного відображення у професійній діяльності в певній галузі. Виявлено, що завдання формування професійної етики майбутніх лікарів полягає у розвитку їх моральної свідомості, формуванні моральних почуттів і переконань; виробленні звичок моральної поведінки. Підсумовано, що етика спілкування є однією із важливих складових професіоналізму лікаря.

Ключові слова: професійна етика, професійно-етична культура, етика спілкування, медична етика, майбутні лікарі.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах розвитку суспільства дедалі більше зростає попит на фахівців, котрі володіють не лише глибокими професійними знаннями, але й відзначаються професійно-етичною культурою, що є основою прояву професійно-етичних якостей особистості, сформованих у процесі фахової підготовки [1]. Часто пацієнти потребують від лікаря не лише медичної допомоги, але й моральної та психологічної підтримки. Це в свою чергу вимагає від лікаря як належної професійної підготовки, так і наявності відповідних якостей, рис характеру тощо.

Певна модель професійної поведінки майбутнього фахівця медицини формується в процесі здобуття ним вищої медичної освіти, адаптації до

професійної діяльності і представлена системою професійних знань, умінь і морально-етичних цінностей лікаря. На думку науковців, така модель поведінки лікаря формується шляхом вирішення лікарських проблем (так званий менеджмент професійних помилок – їх попередження, діагностика та корекція); опанування вмінь та досвіду вирішення нестандартних ситуацій, що виникають у професійній сфері; самоосвітньої діяльності лікаря (пошук та вивчення нової інформації в розумінні феномена (хвороби, пацієнта)) [2, с. 70–75].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Питанню етики, медичної етики її взаємодії з професійною культурою лікаря присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, проблеми етики досліджують Т. Аболіна, Г. Васянович, С. Вековшиніна, В. Єфименко, Н. Коваленко, В. Кулініченко, О. Лінчук, Х. Мазепа. Питання медичної етики можна знайти у працях Ю. Віленського, А. Грандо, Н. Пасечко. Проблему професійно-етичної освіти досліджують В. Ковтун, І. Надольний, Г. Опанасюк, М. Рудакевич та ін. Зокрема, науковці вважають, що проблеми етичності експериментування та наголосив, що біоетика пов'язана з науками про життя та здоров'я, тому етика медичних професій є головним елементом біоетики [13].

Метою статті є теоретичний аналіз етичних аспектів підготовки майбутніх лікарів до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін “етика” трактується як учення про мораль, її походження і розвиток, правила поведінки людей, їх обов'язки у взаєминах між собою, з суспільством, ставленням до праці, держави. Цей термін визначається як філософське вчення про моральність, як одна з форм ідеології, про її сутність, закони історичного розвитку, роль у суспільстві. Це система норм моральної поведінки людей, їх обов'язків щодо суспільства [3].

На думку М. Рудакевича, професійна етика має два значення – як теорія професійної моралі, що обґрунтовує, систематизує застосування моральних

принципів, норм і правил у професійній діяльності та як поведінкова практика фахівця, що характеризує його професійні дії як дії морального суб'єкта згідно з етичними принципами і нормами певної професії [4]. Науковець акцентує увагу на єдності наведених значень професійної етики.

Тому метою формування професійної етики в професійній підготовці майбутніх лікарів є засвоєння професійно-етичних цінностей, принципів і норм, умінь та навичок їх практичного використання в лікарській справі; індивідуальний моральний розвиток особистості лікаря; формування суспільно-моральної мотивації професійної діяльності. Ці завдання реалізуються у змісті освіти відповідною організацією навчального процесу, що розвиває добродішність лікаря, моральний аналіз, здатність до свідомого вибору певних рішень чи дій [4].

Завдання формування професійної етики майбутніх лікарів полягає в розвитку їх моральної свідомості, формуванні моральних почуттів і переконань; виробленні звичок моральної поведінки тощо. Основою формування етичних поглядів фахівця є знання принципів, вимог і норм моралі та їх специфічного відображення у професійній діяльності в певній галузі [5, с. 41–43].

Як вважає П. Назар, на принципах моралі й етики сформовано особливості медичної етики, яка вивчає моральні цінності, цінність, совість, поведінку лікаря у сфері його діяльності. Відповідно, медична етика містить такі компоненти :

- етика медичного працівника;
- етика взаємостосунків медичних працівників;
- етика стосунків медичного працівника з пацієнтами;
- етика стосунків медичного працівника з родичами;
- етика і медична естетика[3].

Науковці виокремлюють такі основні принципи медичної етики:

- гуманне ставлення до хворого;
- не брати участі в діях проти здоров'я хворого;

надання допомоги всім, хто її потребує не залежно від расової, релігійної, політичної приналежності;

солідарність усіх лікарів у повазі гідності людей;

збереження лікарської таємниці;

недопущення експериментів над людьми;

участь в охороні життя людей від тих чи інших ексцесів, що загрожують їм (наприклад забруднення навколишнього середовища);

утримання від вчинків, які можуть принизити гідність лікаря [6].

Очевидною є важливість медичної етики у професійному становленні лікаря, а такі аспекти, як професійно-етична культура, етика спілкування дозволяють майбутнім лікарям сформувати етичні переконання, відвертість у розмові, доброзичливість, вміння працювати з людьми, чуйність, увагу та довіру до людей, чесність, принциповість, правдивість, непідкупність, скромність, єдність слова і діла, готовність підпорядкувати особисті інтереси суспільним, самовідданість, оптимізм, вимогливість до себе, порядність, самокритичність, високу культуру дискусії, відчуття людської гідності, культурний світогляд [7].

Так, Ю. Колісник-Гуменюк у своїх дослідженнях стосовно професійно-етичної культури лікаря, відображає поєднання культури поведінки, комунікативної та організаційної культури тощо. Дослідниця пояснює професійно-етичну культуру медичних працівників як “... сукупність моральних цінностей та етичних норм, які стали внутрішніми особистісними переконаннями і спрямовують професійну діяльність медиків на формування й відтворення морально-етичних вимог суспільства. Вона наповнює професійним змістом процеси діяльності й посилює загальнокультурну спрямованість, відображаючи досягнутий у ній рівень майстерності й формуючи відповідальне ставлення до праці” [8, с. 165].

Професійно-етична культура, як один з аспектів підготовки майбутнього лікаря до професійної діяльності містить внутрішню та зовнішню складові [9; 10].

Внутрішня складова професійно-етичної культури – це не лише рівень знань та вмінь у медичній галузі, а й сформовані особистісні установки, ідеали, потреби, мотиви, котрі визначають умови їх повсякденного прояву [9, с. 8]. Основними компонентами внутрішньої складової професійно-етичної культури майбутнього лікаря є:

особистість майбутнього лікаря з його індивідуально-психологічними властивостями, які показують певний рівень прояву професійно-етичної культури;

об'єм набутого досвіду майбутнього лікаря у практичній діяльності під час навчання, що показує, які саме та наскільки засвоєні студентом фахові знання, а також якою мірою вони можуть бути використані в діяльності лікаря;

сформоване в майбутнього лікаря відношення до об'єкта праці, її результатів та самовдосконалення у професійній діяльності [9; 10]. Емоційний рівень дуже часто визначає внутрішнє ставлення майбутнього лікаря до професійної діяльності в процесі роботи, потребу в професійному самовдосконаленні, характеризує його внутрішню моральну культуру та виступає важливою характеристикою прояву професійно-етичної культури майбутнього лікаря.

Зовнішня складова професійно-етичної культури майбутнього лікаря – це прояв його особистого досвіду в індивідуальному стилі діяльності, що виявляється в своєрідності власного прояву професійної майстерності та техніки в процесі діяльності, що охоплює:

прояв майбутнього лікаря як особистості фахівця у лікарській справі;

ставлення майбутнього лікаря до себе, колег, своєї роботи;

своєрідність реалізації професійної майстерності у процесі діяльності шляхом впровадження новітніх технологій, методів та методик, засобів та прийомів дотримання такту та етики в процесі професійної діяльності, етичних норм і правил [11].

Специфіка професійно-етичної культури майбутнього лікаря визначається своєрідністю цієї професії, широким спектром лікарських функцій

та різноманітних морально-правових аспектів діяльності. Тобто професійно-етична культура лікаря є інтегрованою якістю особистості, яка формується в процесі професійної підготовки в міру засвоєння студентом певних цінностей, закладених у професійному і духовному досвіді діяльності в галузі охорони здоров'я та розвитку медицини як науки [8, с. 161]. Сутність змісту професійно-етичної культури медичного працівника проявляється в професійній діяльності в галузі охорони здоров'я, спрямованості на гуманізацію професійних відносин, а також творчій реалізації етичних цінностей, моральних переконань та ідеалів адекватно до професійно-етичних норм діяльності медика [12, с. 29].

Слушною є думка А. Геллергеса про те, що підхід до пацієнта має бути цілісним, а не обмеженим, тобто увагу слід звертати не лише на хворий орган чи організм, а передусім на хвору людину в її інтегральності, вбачати у ній особистість. С. Спінзанті наголосив на кризі у стосунках лікар-пацієнт, у яких так званий медичний патерналізм дегенерував на шкоду особі пацієнта. Згідно з Г. Терешкевич, взаємини лікар-пацієнт мають змінитися із відновленням засади автономії пацієнта [13, с. 39].

Схоже бачення виявляє Л. Щепаняк, насамперед наголошуючи на тому, що лікування пацієнтів вимагає від медичного персоналу специфічних психологічних схильностей, належна фахова підготовка, знання професійної етики. На думку науковця, лікар має виробити певну поведінку, культуру та поміркованість у розподілі інформації у відношенні до пацієнта [14, с. 169].

В етичному контексті відносин лікар – пацієнт питання інформування хворого про стан здоров'я є особливо делікатним, якщо існує велика загроза його життю. Варто пам'ятати, що пацієнт має право отримати інформацію про важкий стан здоров'я, невиліковну хворобу, ранні результати захворювання, а також кінцеві наслідки перебігу захворювання тощо. Важливо, щоб інформація, яку надає лікар, була фактичною, правдивою та сприяла зниженню напруженості пацієнта, надаючи віру в ефективність лікування [14, с. 170].

Велике значення позитивного спілкування між лікарем і пацієнтом розкрито та опубліковано Шотландською асоціацією психічного здоров'я. Як

з'ясувалося, головною причиною поганого, часто й депресивного настрою пацієнтів була не стільки хвороба чи пов'язані з нею фізичні наслідки, як відсутність інформації про діагностику даного захворювання, методи лікування що використовувались, період, необхідний для відновлення і повернення до професійної діяльності [15].

Отже, лікування пацієнта вимагає від працівників охорони здоров'я спеціальних комунікативних навичок, а також належної підготовки та знання професійної етики. При наданні лікарем дійсної інформації про діагностику, лікування певного захворювання (в ситуації, якщо хворий не висловлює протилежної думки), розмова з пацієнтом має залишити у нього надію і впевненість у тому, що він може розраховувати на допомогу і підтримку усієї лікарської команди.

Враховуючи вищезазначене, професійна етика допомагає лікареві вирішувати складні, життєво важливі питання пацієнта створюючи відносини, принцип яких – досягнути поставлену мету, яка відновлює здоров'я хворого. Адже використання терапевтичної дії «слова» та мобілізація психологічних резервів пацієнта може забезпечити лікаря можливостями покращення стану, посилення внутрішньої мотивації хворого.

Висновки. Отже, етичні аспекти спілкування між лікарем та пацієнтом розуміємо як взаємний пошук конкретного шаблону, який визначає, як найкраще надавати медичну інформацію (часто несприятливу) для пацієнта, або його сім'ї. Такий шаблон, як спосіб комунікації на рівні лікар–пацієнт, має містити такі складові як: істина у відношенні, чесність, особиста повага, взаємна довіра, співпереживання тощо. Якщо говорити про професійно-етичну культуру майбутнього лікаря, варто додати до цього переліку професійну мотивацію, самовдосконалення, професійно-етичну відповідальність. Тому, медична етика, яка в силу свого універсалізму передусім є системою моральних вимірів дій і вчинків людини стосовно інших людей, самої себе і суспільства допомагає майбутньому лікареві стати висококваліфікованим фахівцем на ринку праці.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у дослідженні правової регламентації мети і засобів медичної етики.

Список використаної літератури

1. Герасименко С. Л. Формирование коммуникативной культуры будущего медицинского работника в процессе изучения иностранного языка : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Курск, 2007. 282 с.
2. Баракат Н. В. Аксиологический аспект медицинской деятельности. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 7. Философия*. 2011. № 3 (15). С. 165–168
3. Назар П. С., Віленський Ю. Г., Грандо О. Е. Основи медичної етики. К. : Здоров'я, 2002. 344 с.
4. Рудакевич М. Моральне поле ділової етики : збірник наукових статей з філософії, політології, історії. Т. : Економ. думка, 2003. С. 78–84.
5. Бараник Е. В. Формирование основ профессионально-этической культуры будущих юристов в процессе изучения иностранного языка в вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. М., 2007. 190 с.
6. Биомедицинская этика : учебное пособие / Т. В. Мишаткина, Э. А. Фонотова, С. Д. Денисов, Я. С. Яскевич. Минск : ТетраСистемс, 2003. 320 с.
7. Крылова Н. Б. Формирование культуры будущего специалиста : метод. Пособие. М. : Высшая школа, 1990. 142 с.
8. Колісник-Гуменюк Ю., Гуменюк В. Професійно-етична культура майбутніх медиків як педагогічна проблема. *Rocznik Polsko-Ukraiński* Т. 16; S. 155–166.
9. Андрійчук О. Я. Виховання гуманності у студентів медичного коледжу в процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07. К., 2003. 19 с.
10. Богданова Л. В. К вопросу о культуре профессионального общения. *Юбилейный сборник трудов ученых РГАФК, посвященный 80-летию академии*. 1998. Т. 3. С. 66–69.
11. Кузьменко Ю. В. Методика формування соціокультурної компетенції учнів основної школи в процесі навчання англійського діалогічного мовлення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02. К., 2007. 22 с.
12. Корольова Т. В. Формування професійно-етичної культури майбутніх лікарів у процесі гуманітарної підготовки : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2015. 276 с..
13. Терешкевич Г. І. Основи біоетики та біобезпеки: підручник. Тернопіль : ТДМУ, 2014. 400 с.
14. Szczepaniak L. Moralne problemy związane ze szpitalną opieką służby medycznej. Kraków: Wydawnictwo Księży Sercanów DEHON, 2002. S. 169–179.
15. Świrydowicz T. Psychologiczne aspekty przekazywania niepomysłnych informacji o rozpoznaniu choroby i prognozie. *Nowa Med*. 2000. 1. VII. 97. S. 74–78.

Мельничук И. Н., Гуменна И. Р. Этические аспекты подготовки будущих врачей к профессиональной деятельности

В статье осуществлен теоретический анализ этических аспектов подготовки будущих врачей к профессиональной деятельности. Установлено, что формирование профессионально-этической культуры будущих врачей влияет на развитие профессионализма специалиста. Основой формирования нравственных взглядов специалиста является знание принципов, требований и норм морали и их специфического отражения в профессиональной деятельности в определенной области. Выявлено, что задача формирования профессиональной этики будущих врачей заключается в развитии их нравственного сознания, формировании нравственных чувств и убеждений; выработке привычек нравственного поведения. Подведены итоги, что этика общения является одной из важных составляющих профессионализма врача.

Ключевые слова: профессиональная этика, профессионально-этическая культура, этика общения, медицинская этика, будущие врачи.

Melnychuk I., Humenna I. Ethical Aspects of Preparation of Future Doctors to Professional Activity

The article deals with theoretical analysis of ethical aspects of preparing future doctors for professional activity. It was established that the formation of the professional and ethical culture of future physicians influences the development of professionalism of a specialist. The basis of forming the ethical views of a specialist is knowledge of the principles, requirements and norms of morality and their specific reflection in professional activities in a particular industry. It was revealed that the task of forming the professional ethics of future physicians is to develop their moral consciousness, to form moral feelings; developing habits of moral behavior, ability to work with people, responsiveness, honesty, integrity, a culture of discussion, sense of human dignity etc. The patient's treatment requires special communication skills from doctors, as well as proper training and professional ethics. It is generalized that the professional and ethical culture of the future physician has internal and external components. The internal component is not only the level of knowledge and skills in the medical sector, but also it is the personal settings, ideals, needs, motives. The external component of the professional and ethical culture of a future doctor is a manifestation of his personal experience in an individual style of activity: attitude towards oneself, co-workers, her or his job; the peculiarity of the implementation of professional skills in the process of activity through the introduction of advanced technologies, methods and techniques, tools and techniques; adherence to tact and ethics in the process of professional activity, ethical norms and rules. The professional and ethical culture of the doctor appears in the direction of humanization of professional relations, as well as the creative realization of ethical values, moral convictions and ideals in accordance with the professional and ethical norms of the medical activities. It is concluded that the ethics of communication is one of the important components of the doctor with specialist. Medical ethics, which, by virtue of its universalism, is a system of moral measurements of human actions and actions in relation to other people, itself and society, helps the future physician to become a highly skilled specialist in the labor market.

Key words: *professional ethics, professional-ethical culture, ethics of communication, medical ethics, future doctors.*